

SJECANJE NA STANJE ŠKOLSTVA I PROSVJETE

U predratnom periodu u bivšem srezu Jajce

Područje bivšeg sreza Jajce bilo je siromašno i nerazvijeno, a naročito jedan njegov prostrani kraj koji se zove Janj.

Srez Jajce je imao 14 osnovnih škola. One su bile četverorazredne. Nije bilo nijedne srednje škole, čak ni sam grad Jajce nije imao nižu gimnaziju pa je onaj vrlo mali broj djece koji je nastavljao školovanje morao ići u Banjaluci ili u Sarajevo. U svih 14 osnovnih škola bilo je oko 1.350 učenika što nije ni loše u odnosu na broj stanovnika.

Osnovne škole bile su u sljedećim mjestima:

1. Jajce, 2. Jazero, 3. Šipovo, 4. Pljeva, 5. Mujdžići, 6. Strojice, 7. Gogovac, 8. Babići, 9. Fribaljšci, 10. Dobretići, 11. Vinac, 12. Donji Vakuf, 13. Prusac, i 14. Podmilačje.

Sve škole osim Jajca, Šipova i Donjeg Vakufa imale su samo po 1 učitelja. Istina, sjedište male opštine Strojice dobile su još jednog učitelja, ali tek 1938. godine.

Na cijelom srezu Jajce radilo je 25 učitelja računajući itaj broj školskog nadzornika i njegovog sekretara.

Ostalih prosvjetnih ustanova nije bilo. Organizovanih oblika rada na narodnom prosvjećivanju bilo je vrlo malo, jer su tečajevi za nepismene bili prava rijetkost.

Ne može se reći da nije bilo uslova za rad tečajeva. Istina, sredstava je bilo malo. Osnovne škole po selima nisu imale dovoljno lampi ni petroleja. Međutim i taj problem bi se nekako riješavao, ali pitanje osnivanja tečajeva ili drugog rada na narodnom prosvjećivanju gotovo nikada nije postavljeno na sreskim sastancima učiteljskog udruženja. Bile su samo penekad praktična predavanja i neka pitanja iz rada tadašnjeg učiteljskog udruženja.

Međutim, smatram da je to najveći propust tih službenih sastanaka, jer su učitelji znali održavati predavanja učenika pogotovo kada je sve više pristizalo novih učitelja koji su završili petogodišnju učiteljsku školu.

Rad na narodnom prosvjećivanju mogao bi da bude uspješnije organizovan zahvaljujući i tome što su učitelji u svim školama pa i onim najzabačenijim ostajali po više godina. Interesatno je napomenuti da se učitelji u zabačenim selima nisu ženili pa makar tamo ostajali i sedam godina.

Do grada Jajca iz zabačenih sela moglo se doći samo na konju sa drvenim sedlom. Za takvo neudobno, a ponekad i opasno putovanje bilo je potrebno 4 do 6 sati. Selo Babići udaljeno je preko 26 kilometara, a Pribeljci oko 30 kilometara. Učitelji su išli samo jedanput mjesečno u Jajce. Bio je odobren 1 dan za dolazak po platu i snabdjevanje. Znači u istom danu se išlo u grad i vrćalo. Desetak sati jahanju u drvenom sedlu ja zamaralo više nego fizički posao.

Kako je bilo teško doći do sela u Janju najbolje govori ovaj primjer. Ja sam se početkom decembra 1936. godine javio na dužnost kod sreskog školskog nadzornika. To je bio stariji i vrlo iskusan učitelj - Dušan Marjanac. Tom prilikom nadzornik mi je rekao: "Sad si primio dužnost, ali sam u selo nemožeš. Poručićemo čovjeka da dodje sa 2 konja, jer je daleko (oko 25 kilometara do Glogovca) pa jedan konj treba za Vās, a drugi za stvari!". Ja sam morao da čekam u Jajcu i tek drugog dana mogao sam da idem u selo.

Glogovac zapravo i nije selo. To je jedno malo proširenje između brda u kome je bila škola, crkva, zgrada žandarmerijske stanice, jedna drvena zgrada veća kao seoska kafana i 2 stambene zgrade. Sve zgrade su bile vlasništvo crkvene opštine. Školska zgrada nije bila radjena po nekom planu, ali u učionicu je moglo stati sve što je upisano bilo ranije u školu. To su bili dječaci iz 2 okolna sela, a nije bilo ni jedne učenice. I u drugim školama žensko dijete bilo je rijetkost. Kasnije sam u Babićima imao samo po nekoliko učenica u sva četiri razreda.

Po zakonu trebalo je da idu sva djeca u školu. Međutim, škole su uglavnom imale samo jednu učionicu i ona je bila puna djece od I do IV razreda i to dječaka. To je odgovaralo shvatanjima seljaka da ženska djeca ne treba da idu u školu.

Praksa je bila u svim seoskim osnovnim školama da nastava bude svakodnevna i djelodnevna. Svi razredi su išli u isto

vrijeme na nastavu i ostajali prije i poslije podne. Takva je bila organizacija škole.

Međutim, da je organizacija drugačije postavljena, tj. da su naprimjer, išli I i III razred do podne, a II i IV razred poslije podne, onda bi bilo prostora i za obuhvatanje većeg broja ženske djece u školu. Što se takva organizacija škole nije odobravalala nije nam onda bilo jasno.

Za sav prekovremeni rad i za vođenje uprave škole, učitelji nisu dobijali nikakvu naknadu.

Inače, plate početnika učitelja, to jest do položenog stručnog ispita iznosile su svega 900 dinara. Od toga novca mogle su se nabavljati samo jedne dnevne novine, a za stručne časopise i ostale knjige nije bilo sredstava ili se moglo izdvojiti vrlo malo.

Novine, službena pošta i lična pošta učitelja dobijala se jednom sedmično. Školski podvornici su išli obavezno srijedom (to je pazarni dan u Jajcu) i donosili poštu i novine. Samo nešto stariji učitelji su imali radio aparat i to na baterije.

Interesantno je nepomenuti da su školski podvornici išli po poštu u Jajce pješke. To su bili siromašni ljudi i nisu imali konja. Tako su oni za jedan dan prelazili i po 50 kilometara. Za svoj rad, to jest čišćenje škole, donošenje vode i loženje kao i sedmični odlazak u Jajce primali su po 220 dinara mjesečno. U selima nije bilo nikakve zarade, a prihod sa manjeg zemljišta bio je dosta mali.

Ljudi u ovim zabačenim selima bili su^u strašnoj oskudici novca. U seoski dućan nosili su jaja, nešto povrća i žitarica da bi nabavili petroleja, vrlo malo šećera, soli i duvana. Kafa je uzimana samo za izuzetne prilike. Kako su seljaci slabo prolazili sa svojim artiklima kod trgovca najbolje se vidi iz cijene jaja. U proljeće davali su 4 do 6 komada jaja za jedan dinar. Ovako teško dolaženje do novaca svakako se je odražavalo i na kupovinu knjiga i pisaćeg materijala za djecu.

Novac se prikupljao i po 2 mjeseca, a bilo je učenika koji nikad nisu imali sve udžbenike.

Kada je škola počela dobijati novac za izdržavanje od Banske uprave iz Banjaluke, onda se štedilo na ogrevu pa su učitelji iz te pozicije nabavljali siromašnijim učenicima knjige ili drugi pribor. Te povoljnije prilike u izdržavanju škola

nastale su tek od 1938.godine. Od tada sredstva su bila skromna, ali su priticala dosta uredno. Prije toga učitelji su vrlo često morali od svojih plata da nabavljaju školsku kredu, jer opštine nisu imale ni davale gotovo ništa za izdržavanje škola.

Život u velikom prostranstvu Janja bio je vrlo težak. To je brdski kraj bez šuma pa je zimi sjeverac nanosio smetove snijega i nesnosno fijukao oko školske zgrade i seoskih kuća koje su građene isključivo od drveta. Teškoća je bila i u tome što nije bilo puteva. To su uglavnom bile staze kojima su prolazili ljudi i konji. Cesta je počinjala tek na 16 kilometara pred Jajcem u selu Šedinac.

Mnogo bolje, iako ne sasvim dobro, bilo je u krajevima oko rijeke Plive i Vrbasa. Dolinom Vrbasa išla je uskotračna pruga preko sela Vinca i Donjeg Vakufa preko Sarajevu. Dolinom Plive išla je šumska pruga i postojala cesta do Šipova. U tim dolinama rijeka ljudi su koristili prevoz vozom i nisu u udaljena mjesta morali ići pješke ili na konjima. Doznao sam negdje poslije 1970.godine da se u selo Babići može ići autobusom.

Put u selo i to pravi izgrađeni put je prvi znak boljeg života.

Kada se govori o Janju kao najzabačenijem kraju sreza Jajca, onda je potrebno napomenuti da je taj kraj duže vremena imao samo 2 škole i to u Strojicama i Glogovcu. Tek negdje oko 1930. godine izgrađene su škole u Babićima, Ljuši, Pribeljcima i Grbavici.

Škole u Glogovcu i Strojicama imale su mali kapacitet i bile su pristupačne manjem broju djece.

Nepismenost je bila u najvećem procentu, to jest negdje iznad 90%.

Ta nepismenost i zaostalog odražavala se na materijalno stanje ljudi toga kraja. Napismen čovjek ne može da ide u druge krajeve da nešto zaradi. Stoga je mali broj ljudi odlazio na rad pa i oni su radili za najmanje nadnice.

Na osnovu ovakvog stanja lako je zaključiti kakva se je politika vodila u ovim krajevima pa i u srezu Jajce. Kandidati za poslanike raznih stranaka išli su od sela do sela samo pred izbore. Oni su obećavali bolji život i veću brigu za narod. I kada bi izbori prošli sve bi se uglavnom stišalo. U srezu Jajce duže vremena na izborima je prolazio kandidat Jugoslovenske radikalne zajednice (JRZ) Simo Marijanac. To je bio sdos-

ki trgovac iz Strojica. On je dobijao glasove jer je živio među seljacima koji i nisu mnogo znali o programu neke druge stranke. Za njega su glasali i oni koji su u službi, jer nisu htjeli da dovode u pitanje svoju službu ili premještaj u lošije mjesto. Tako je godinama bilo uglavnom za narod isto. Ostajali su bez puteva, bez svojih zemljoradnih zadruga koje bi ih okupile i omogućile bolje i jeftinije snabdjevanje kao i povoljniji otkup njihovih proizvoda.

O stanju zdravlja naroda gotovo niko nije vodio brigu. Bio je jedan sreski ljekar koji je vrlo rijetko stigao da obidje sela.

Škole su imale skromne školske apoteke za potrebe učenika. Medjutim, iz tih apoteka pružana je ponekad pomoć i djeci koja ne idu u školu, a ponekad i odraslima.

Rad nekih društvenih organizacija u selu se nije osjećao. Postojao je odbor Crvenog krsta u Jajcu, ali se o radu podmlatka Crvenog krsta nije nikada govorilo niti je dobijana kakva pomoć.

Čini mi se da nije bilo znanja, ideja i volje, a i u tom vremenu se moglo nešto učiniti.

Pojedini učitelji su imali inicijative da nešto učine van službenog posla za učenike. Ako napravimo osvrt na našu pripremu za poziv učitelja, onda smo i kraj jakog obrazovanja i stručnosti, osjetili dosta praznina.

Učiteljska škola u svom programu nije imala razradjen život i rad osnovne škole, rad sa dječkim roditeljima i kulturno prosvjetni rad u selu.

U praksi se čovjek sporo razvija. Pogotovo kada nije bilo uzora.

Što se je mislilo o političkom djelovanju prosvjetnih radnika? To najbolje može da potvrdi jedan detalj. Kada me školski nadzornik uputio u dužnost rekao mi je na kraju "Vaša je dužnost da organizujete nastavu i vodite školsku administraciju i nemojte se miješati u politiku." To mi je rekao po nekoj službenoj dužnosti, jer mladom čovjeku valjda nije preporučeno da se miješa u politiku, a znalo se da su mladi i školovani ljudi bili većinom progresivni. Režim je želio da

mu vaspitači budu apolitični što je bilo nemoguće.

Bilo je stvarno nekih učitelja starijih, a pogotovo učiteljica koji nisu ni htjeli, a ni znali kako bi mogli da politički djeluju.

Medjutim, dolaskom novih mladjih ljudi stvari se pomalo mijenjaju.

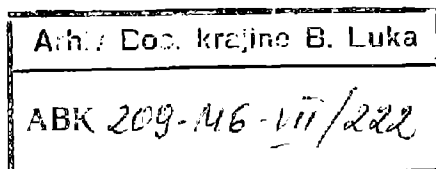
U Pribeljce - najudaljenije mjesto u jajažkom srezu došao je Nemanja Vlatković.-Ocjenio je situaciju i počeo da razgovara sa ljudima. Osjetio je da je riječ kulaka, iako ih nije bilo mnogo, uticajna, ali isto tako i njihov ekspektatorski stav prema siromašnijim. On je tražio pogodne prilike da se suprostavi kulacima pa da podigne glas kada sa pojedincima razgovara.

Kasnije pred rat je osnovao partijsku ćeliju u koju su ušli napredniji mladji ljudi iz okolnih sela koji su bili i prvoborci u narodnom ustanku.

Nemanja Vlatković je bio otvoren i vedar čovjek. Znao je pristupiti seljaku, razgovarati sa njim i seljaci su ubrzo u njemu vidjeli prijatelja, a me gospodina koji je došao samo da uči djecu i da traži bolje i lakše mjesto. Ostao je u Pribeljcima do početka rata i tada okuplja ljude i objašnjavao politiku KPJ i krenuo u Revoluciju.

Naša društvena zajednica otvorila je put mladim ljudima. Iz Janja i drugih mjesta oni odlaze u druge krajeve - da se školuju i rade u preduzećima. Ima dosta mladih djevojaka koje rade u fabrikama tekstila u Šipovu i drugim mjestima.

Nekadašnja mala varoš Jajce postaje po značaju velika još u toku rata, jer je tu održano Drugo zasjedanje AVNOJ-a a danas mjesto u kome se razvija radnička klasa u proizvodnom radu u preduzećima i mjesto gdje dolaze starije i mlade generacije da obidju Muzej i zgradu gdje je održano Drugo zasjedanje AVNOJ-a, da vide prirodnu ljepotu i istorijske spomenika.



Bogdan Gutalj

Bogdan Gutalj